

JOHN STUART MILL'İN FAYDACI AHLÂKI*

Metin AYDIN**

Öz

18.yy.'da Jeremy Bentham (1748–1832) tarafından sistemleştirilmiş olan faydacılık, günümüzde özellikle İngiltere başta olmak üzere Anglo-Sakson geleneğin hüküm sürdüğü coğrafyalarda, ekonomiden siyasete, ahlâktan hukuka birçok alanda oldukça büyük etkiye sahip bir teoridir. John Stuart Mill (1806–1873), Bentham'ın ortaya koyduğu faydacılık anlayışını bu teoriye gelen eleştiriler ve kendi düşünceleri ekseninde yeniden yorumlamıştır. Bu makalede Mill'in faydacı ahlâk anlayışı incelenecektir. Bu bağlamda faydacı ahlâk anlayışının hazcı çizgiden mutlulukçu çizgiye nasıl evrildiği ele alınacaktır. Bu amaçla öncelikle Mill'in faydacı ahlâk anlayışı genel yönleriyle ele alınacak, ardından fayda ilkesinin Mill'in faydacı ahlâk anlayışı içindeki konumu, bu ilke temelinde geliştirdiği mutluluk kavramı, mutluluk kavramına katkı yaptığı ölçüde bir değer ifade ettiğini savunduğu haz, değer, özgürlük, karakter gelişimi, devlet, yaptırım ve adalet kavramları incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Faydacılık, Fayda, John Stuart Mill, Fayda İlkesi, En Yüksek Mutluluk İlkesi, Mutluluk, Haz, Acı

John Stuart Mill's Utilitarianism

Abstract

Utilitarianism, systematised by Jeremy Bentham (1748–1832) in 18th century, is a theory having strong effects in many different areas from economy and ethics to politic and law especially in England and geographies in which anglo-saxon culture reigns. John Stuart Mill (1806 – 1873) reinterpreted Utilitarianism which was inherited from Bentham, in the context of critics of utilitarianism and his own thoughts. In this essay, Mill's utilitarianism will be examined. In this context, I will discuss how his utilitarianism evolved from hedonist position to eudemonist position. For this purpose, primarily, Mill's utilitarianism will be introduced roughly, then the principle of utility in Mill's utilitarianism, the happiness term developed in the basis of this principle, pleasure, value, freedom, character development, the state, sanction and justice, which have value in the extent to contributing the happiness shall be studied.

Key words: Utilitarianism, Utility, John Stuart Mill, The Principle of Utility, The Greatest Happiness Principle, Happiness, Pleasure, Pain

Giriş

Günlük yaşamımızda karşılaştığımız zorlukların başında, karşımıza çıkan birbirinin alternatifi olan eylemler arasında seçim yapmak gelmektedir. Söz gelimi, yolda yürürken yerde para bulduğumuzda, hasta olan çocuğumuzun ilacını alacak paramız olmadığında, ihtiyacımız olan ilacı çalmaktan başka çaremiz kalmadığında, sevdiğimiz iki insanın çatışan çıkarları arasın-

* Bu makale, yazarın “*John Stuart Mill'in Ahlâk Felsefesinin Problemleri*” başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Felsefe Tarihi Anabilim Dalı (metina@sakarya.edu.tr)

da bir tercih yapmak zorunda olduğumuzda hep aynı şeyle karşılaşırız: “seçim yapmanın zorluğu”.

Seçim yapmanın insan için zorlu bir süreç haline gelmesinin temel nedeni, seçim yapmanın doğasında bulunan doğru ile yanlış, iyi ile kötü arasında bir karar verme sürecini barındırmasıdır. Bu sürecin içerisine doğru, yanlış, iyi ve kötü kavramları girdiğinde ise, bu süreç bizi, ahlâk alanının faili, etik teorilerin muhatabı yapmaktadır. Zira düşünce tarihi boyunca ortaya atılmış bütün etik teorilerin temel amacı, alternatif eylemler arasında karar vermek durumunda kalan bireylere seçim yapma noktasında, bir başka ifadeyle iyi ile kötüyü, doğru ile yanlışını birbirinden ayırt etmeyi sağlayacak bir ölçüt tayin etmek ve bireylerin bu ölçüte dayanarak yaptıkları seçimlerin doğruluğunu gerekçelendirerek yaptıkları seçimler konusunda vicdanen rahat hissetmelerini sağlamaktır.

Ahlâki faillerin hangi eylemi niçin seçmesi gerektiğiyle alakalı yol gösterme çabasında olan etik teorilerden biri de 18. yy.’da Jeremy Bentham (1748–1832) tarafından sistemleştirilmiş olan faydacılıktır (utilitarianism).

Bireylere, eylemlerin seçiminde “fayda (utility)”yı amaçlamasını salık veren bir etik teori olan faydacılık, bir eylemin ahlâki olarak doğru bir eylem olmasını, eylemden etkilenecek bireyler için alternatif diğer eylemlerden daha fazla fayda üretmesine bağlayan bir etik teori olarak karşımıza çıkmaktadır. Temelinde Antik Yunan’dan gelen hazzın iyi olduğu düşüncesi yatan faydacılığın merkezinde yer alan “fayda ilkesi (the principle of utility)” ise mümkün olan en yüksek sayıda insanın, mümkün olan en yüksek miktarda mutluluğunu ifade etmektedir. Bu nedenle fayda ilkesine aynı zamanda “en yüksek mutluluk ilkesi (the greatest happiness principle)” de denmektedir.¹

Başta İngiltere olmak üzere, özellikle Anglo-Sakson kültürün hâkim olduğu coğrafyalardaki düşünce hayatı üzerinde oldukça etkili olan faydacılık, siyaset, iktisat, hukuk, sosyoloji, psikoloji ve eğitim gibi alanlara etkisi göz önüne alındığında Batı ahlâk düşüncesinin en etkili ve en yaygın ahlâk teorilerinden biridir.²

Aynı şekilde faydacılığın en önemli düşünürlerinden olan John Stuart Mill (1806–1873) de 19.yy. İngiltere’sinin önde gelen entelektüellerinden biridir. Siyasetten ekonomiye, ahlâktan eğitime birçok alanda eser veren Mill, sahip olduğu birikimle faydacılığı ele almış ve faydacılığın geniş kitle-

1 Robert Audi, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, London: Cambridge Uni. Press, 1999, s. 942 ; Gordon Graham, *Eight Theories of Ethics*, London: Routledge, 2004, s. 128; Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yay., 2010, s. 1634

2 Harun Anay, “Hilmi Ziya Ülken’in Yarırcılığa Eleştirileri”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İstanbul: 2011, sayı: 24, s. 104

ler tarafından benimsenmesinde çok büyük katkısı olmuştur. Bu nedenle iki yüz yıldır birçok alanda çok büyük etkiye sahip olan faydacılığın, içinden neşet ettiği toplumun problemlerine yönelik olarak geliştirmiş olduğu teorik ve pratik çözümlerin, günümüz toplumunda karşımıza çıkan ve çıkması muhtemel problemlerin çözümü için yeni ufuklar açacağı kanaatindeyiz.

Mill'in faydacılığı nasıl ve hangi tarzda ele aldığını ortaya koyma amacını taşıyan bu yazı betimleyici bir karakter taşımaktadır. Bu nedenle Mill'in faydacı ahlâk anlayışına yöneltilecek eleştiriler yazımızın kapsamı dâhilinde değildir. Yazımız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Mill'in faydacı ahlâk anlayışının oluşumunda önemli rol oynamış olan kişi ve olaylara yer vereceğiz. İkinci bölümde Mill'in ahlâk anlayışını genel hatlarıyla ele alacağız. İlk olarak, Mill'in faydacı ahlâk anlayışının nasıl şekillendiğini, bu anlayışı hangi düşünürlerden, nasıl tevarüs ettiğini ortaya koymak için Mill'in entelektüel gelişiminde önemli rol oynamış kişilere; farklı kişilerden aldığı bu düşüncelerin nasıl bir değişime uğradığını ortaya koymak için de Mill'in hayatında dönüm noktası olmuş önemli olaylara yer vereceğiz.

1. Mill'in Entelektüel Gelişimi

1806 yılında Londra'da doğan ve 1873 yılında Fransa'nın Avignon kentinde ölen John Stuart Mill³, 19. yy. İngiltere'sinin en etkin entelektüelleri arasında yer almaktadır. Hayatı boyunca hiç okula gitmemesine rağmen, babasından aldığı eğitimi sayesinde, çok genç yaşlardan itibaren dönemin ünlü İngiliz düşünürleri arasında kendisine önemli bir yer edinmiş, bu sayede birçok ünlü fikir adamıyla beraber çalışma ve fikir alışverişinde bulunma fırsatına sahip olmuştur. Bu sayede Mill, hem onları etkilemiş hem de kendisi bu ünlü entelektüellerden etkilenmiştir. Fakat onun dönemin ünlü fikiradamlarıyla girdiği bu ilişkide bazı düşünce adamlarından daha fazla etkilendiğini ve bu etkilerin onun faydacı ahlâk anlayışı üzerinde önemli tesirleri olduğunu düşünüyoruz. Şimdi kısaca onun etkilendiği bu ünlü entelektüellerin kimler olduğunu ve hangi açıdan onu etkilediklerini ele alalım.

Mill'in entelektüel gelişimini etkileyen önemli kişilerin başında dönemin en ünlü düşünürleri arasında yer alan babası James Mill (1773–1836) gelmektedir. James Mill özellikle John Stuart Mill'in sıkı bir Benthamcı ve faydacı olarak yetişmesinde başrolü oynayan kişidir.

3 John Stuart Mill'in hayatıyla alakalı bkz; J. S. Mill, *Autobiography*, London: The Floating Press, 2009; Nicholas Capaldi, *John Stuart Mill*, çev. İ.H. Yılmaz, İstanbul: T.İ.B. Yay., 2011; John Skorupski, *Mill*, London: Routledge, 2009

James Mill'den sonra Mill'in entelektüel yaşamında en etkili kişi, faydacılığın kurucusu Jeremy Bentham'dır.⁴ Özellikle sıkı bir Benthamcı olan James Mill vasıtasıyla John Stuart Mill, entelektüel gelişiminin ilk dönemlerinde Bentham'ın düşüncelerine sıkı bir bağlılık içerisinde yetişmiştir.

Mill'in entelektüel yaşamında önemli bir etkiye sahip bir diğer kişi ise pozitivistizmin kurucusu olan ünlü Fransız filozof Auguste Comte (1798–1857)'dur. Mill, Comte'un üç hal kanunu teorisinden, pozitif metodoloji⁵ ve toplumun aydın bir sınıf tarafından yönetilmesi gerektiğiyle alakalı düşüncelerinden etkilenmiş ve onun bu düşüncelerine faydacı ahlâk anlayışı içerisinde yer vermiştir.⁶

Dönemin ünlü romantiklerinden olan Thomas Carlyle (1798–1857), Mill'in entelektüel yaşamında önemli bir yere sahip olan bir başka isimdir. Onun, Mill'in hayatındaki en önemli rolü, Mill'in romantizmi keşfetmesini sağlayarak⁷ babasının ve Bentham'ın faydacı anlayışlarındaki problemleri noktaları görmesini sağlamış olmasıdır. Bunun yanında onun faydacılığa yapmış olduğu eleştiriler, Mill'i ahlâk alanında çalışmaya yöneltmiştir.⁸

Mill'in entelektüel yaşamında önemli bir etkiye sahip olan bir diğer kişi de Samuel Taylor Coleridge (1772–1834)'dir. Onun muhafazakâr görüşleri, Mill üzerinde etkili olmuş ve bu görüşler faydacılık içerisinde yer alan muhafazakar düşüncelerin temelini oluşturmuştur.⁹

Mill'in entelektüel yaşamı açısından bahsedilmesi gereken son kişi Avignon'da yan yana yattığı, 1851 yılında evlendiği eşi Harriet Taylor (1807–1858)'dır. Taylor'ın Mill'in fikirlerini ne ölçüde etkilediği, günümüzde Mill'le ilgili olarak yapılan önemli tartışmaların başında gelmektedir. Ancak etkisinin ne ölçüde olduğu tartışmalı olsa da¹⁰ Harriet Taylor'ın Mill'i feminizm ve sosyalizme ilgi göstermesi noktasında etkilediği, ikili arasındaki ilişkide eleştirmenler arasında genel kabul gören bir görüştür.¹¹

Kabul edilmelidir ki, Mill gibi bir düşünürün tüm entelektüel gelişimini bu altı kişiyle sınırlandırmak mümkün değildir. 19.yy. İngiltere'sinin bu büyük düşünürleri yanında Mill, Alexis Charles Henri Clerel de Tocqueville

4 Mill, *Autobiography*, s. 64 – 67; Capaldi, *John Stuart Mill*, s. 42

5 Capaldi, *John Stuart Mill*, s. 176

6 Capaldi, *John Stuart Mill*, s. 181

7 Fredrick Rosen, *Classical Utilitarianism from Hume to Mill*, London: Routledge, 2003, s. 171

8 Don Habibi, *John Stuart Mill and the Ethic of Human Growth*, Boston: Kluwer Academic Pub., 2001, s. 72

9 Capaldi, *John Stuart Mill*, s. 103

10 John Skrupski, *Why Read Mill Today*, New York: Routledge, 2006, s. 3

11 Roger Crisp, *Mill On Utilitarianism*, New York: Routledge, 1997, s. 52

(1805 –1859), William Wordsworth (1770–1850), David Ricardo (1772–1823) gibi dönemin diğer ünlü entelektüellerinden de etkilenmiştir.

Mill'in entelektüel gelişimini sadece şahıslara bağlı kalarak açıklamak, onun faydacı ahlâk anlayışının nasıl bir dönüşüm geçirdiğinin ortaya konulması noktasında eksik bir yaklaşım olacaktır. Çünkü bize göre Mill'in entelektüel gelişimi üzerinde, hayatında yaşamış olduğu olaylar da, en az yukarıda ismi zikredilen ünlü düşünürler kadar önemli etkiler bırakmıştır. Özellikle yaşadığı üç olayın, Mill'in hayatında çok büyük önemi haiz olduğunu düşünüyoruz.

Bu olaylardan ilki ve bize göre en önemli olanı, 1826 yılı sonbaharında geçirdiği ruhsal bunalımdır. Bu bunalım ve bu olayın Mill üzerindeki etkileri günümüzde onunla ilgili olarak yapılan tartışmaların başında gelmektedir. Kendi yazmış olduğu *Autobiography* adlı eserinde *“Hayattaki bütün hedeflerine ulaştığını, peşinden koştuğun o bütün kuramsal ve düşünsel değişimlerin tam şu anda gerçekleştiğini varsayalım. Bu seni çok mutlu edecek mi? O önüne geçilemeyen özbinç kendine özgü bir biçimde cevap verdi:“ Hayır!” O an yüreğine bir şey saplandı, hayatının üstüne kurulu olduğu tüm temel çöktü. Oysa bütün mutluluğum bu hedefin peşinde koşmaktan kaynaklanıyordu. Hedef çekiciliğini yitirmişti. O zaman araçların ne anlamı kalırdı ki, yaşamak için hiçbir gerekçem kalmamış gibiydi.”*¹² şeklinde ifade ettiği bu bunalım, onun düşünce hayatında oldukça etkili olmuş, bunalımdan kurtulduğunda ise James Mill ve Bentham'ın düşüncesine olan bağlılığını gözden geçirmeye başlamıştır.¹³

Mill'in entelektüel gelişiminde etkili olan diğer önemli iki olaydan ilki 1832 yılında Bentham'ın ölümü, ikincisi ise 1836 yılında James Mill'in ölümüdür. Bu iki üzücü olay Mill'in düşünce özgürlüğünü kazanmasını sağlaması açısından bizce çok önemlidir. Çünkü James Mill ve Bentham hayatı boyunca her düşüncesini özgürce ifade edemeyen Mill, bu iki olaydan sonra tam anlamıyla artık istediğini ifade edebilen özgür bir düşünür olmuştur.¹⁴

2. Faydacı Ahlâk Anlayışı

Mill, faydacı ahlâk anlayışının temel ilkelerini, faydacılığa karşı yapılan eleştirilere cevap vermek ve toplumda yaygın olan yanlış faydacı anlayışları düzeltmek amacıyla 1854'te yazmaya başladığı ve 1861'de *Fraser Magazine*'de üç makale halinde yayımladığı *Utilitarianism* adlı eserinde ortaya koymuştur. Bu eserde onun iki temel amacı vardır; birincisi, “en yüksek

12 Mill, *Autobiography*, s. 134; Capaldi, *John Stuart Mill*, s. 60

13 Mill, *Autobiography*, s. 134

14 Capaldi, *John Stuart Mill*, s. 129

iyinin (summum bonum)” ahlâk felsefesindeki yerini belirlemek; ikincisi ise, bu en yüksek iynin doğasını açıklamak.¹⁵

Mill, eserin daha ilk cümlesinde ahlâkın nasıl bir mihenge vurulabileceğiyle alakalı tartışmaların hala günümüzde devam ettiğini, iki bin yıldır bu meseleyle meşgul olan en yüksek zekâların bile bu soruna sadra şifa verecek bir cevap bulamadıklarını, hatta bu soruna cevap arayışımız noktasında, bu sorunu felsefenin gündemine taşıyan ilk kişi olarak gördüğü Sokrates’ten daha ileride olup olmadığımızın tartışmalı olduğunu belirtmektedir.¹⁶

Utilitarianism adlı eserinin hemen başında bu tartışmaya yer veren Mill’in faydacı ahlâk anlayışı, tamamen bu tartışmada yer verdiği “en yüksek iyi” kavramı etrafında şekillenmektedir. Ona göre ahlâk alanında yapılması gereken ilk iş, bu en yüksek iynin belirlenmesi ve mezkur alanda bu ilkenin nesnel ve tek ölçüt olarak kabul edilmesini sağlamaktır. Zira ona göre eğer ahlâk alanında tek ve nesnel bir ölçüt ortaya konulmazsa, bir başka ifadeyle bu alandaki seçimler ahlâki faile bırakılırsa, nesnellikten söz edilemeyecektir ve bu alana anarşi hâkim olacaktır. Bunun da doğal sonucu olarak bireylerin ahlâka dair herhangi bir inançları kalmayacaktır.¹⁷

Ahlâk alanındaki bu eksikliğe dikkat çeken Mill’in bu alandaki tek gayesi, bu nesnel ölçütü belirlemek olmuştur. Onun bu tek ölçüt belirleme çabası da onu “fayda ilkesine”, bir başka ifadeyle “en yüksek mutluluk ilkesi”ne götürmüştür.

Peki, Mill’e göre fayda ilkesi neyi ifade etmektedir?

2.1. Fayda İlkesi

Mill, fayda ilkesini ya da en yüksek mutluluk ilkesini “eylemleri haz sağladıkları oranda doğru-iyi, acıya neden oldukları oranda yanlış-kötü olarak kabul eden ilke”¹⁸ şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımdan hareketle Mill, ahlâk için en yüksek iyi olarak “hazzın varlığı, acının yokluğu”¹⁹ olarak tanımladığı “mutluluk” kavramını göstermektedir.

En yüksek iyi olarak mutluluk kavramını işaret eden Mill’in bu noktadan sonra ahlâk alanındaki tüm çabası mutluluk kavramının en yüksek iyi olduğunu ispatlamaktır.

15 J.O.Urmson, “The Interpretation of The Moral Philosophy”, *Contemporary Utilitarianism*, ed. Michael D. Bayles, New York: Anchor Books, 1968, s. 14

16 John Stuart Mill, *Faydacılık*, çev. Nazmi Coşkunlar, İstanbul: Meb. Yay., 1986, s. 1

17 Mill, *Faydacılık*, s. 3

18 Mill, *Faydacılık*, s. 11

19 Mill, *Faydacılık*, s. 11

Bunun ilk adımı olarak düşünürüz, “ahlâk” kavramını, tüm etik teorilerin temelindeki tek ilke²⁰ olarak gösterdiği fayda ilkesinden hareketle “*kendilerine uyulduğu zaman, mümkün olan en yüksek sayıda insana, yalnız insana değil, diğer tüm duygulu varlıklara nitelik ve nicelik bakımından hazca en zengin hayatı sağlayan bir takım kural ve ilkeler*”²¹ olarak tanımlamaktadır.

Mill'in bu noktadaki ikinci adımını ise ahlâkın nihâî hedefi olarak belirlemiş olduğu mutluluk kavramının temelini oluşturan fayda ilkesinin kanıtlanması oluşturmaktadır. Mill, fayda ilkesinin kanıtlanmasında nasıl bir yol izlemektedir, şimdi onu görelim.

2.2. Fayda İlkesinin Kanıtlanması

Fayda ilkesinin ahlâki faile karar verme aşamasında daima olmasa da elle tutulur, açık ve kolay bir yöntem önerdiğini savunan Mill, bu ilkenin kanıtlanmasına oldukça büyük önem vermektedir. Filozofumuzun bu konuyu, *Utilitarianism* adlı eserinde müstakil bir bölüm olarak 12 paragrafta ele alması, onun bu konuya verdiği önemin bir göstergesi olarak yorumlanabilir ki, zaten bazı eleştirmenler, bu bölümü ahlâk felsefesi tarihinin en önemli tartışması olarak kabul etmektedirler.²²

Mill, fayda ilkesinin kanıtlanmasını üç adımda gerçekleştirmektedir. İlk adımda kanıt için hangi yöntemin kullanılması gerektiğini, ikinci adımda fayda ilkesiyle ilgili nasıl bir kanıtlamanın mümkün olduğunu, son adımda ise; ikinci adımda belirlenen kanıtlamanın fayda ilkesine nasıl uygulanacağını ortaya koymaktadır.

İlk adımda Mill, fayda ilkesinin kanıtlanmasıyla ilgili tartışmada dikkati yöntem sorununa çekmektedir. Yöntem sorununda klasik İngiliz deneyciliğinden hareket eden düşünürümüz, fayda ilkesinin kanıtlanmasının deney ve gözlem sınırları içerisinde yer aldığını savunarak²³, fayda ilkesinin deney ve gözlem dışında herhangi bir şekilde ispatlanamayacağını iddia etmektedir. Mill, burada açıkça ahlâkın sezgiyle ispatlanabileceğini savunan sezgicilere saldırmaktadır. Aslına bakılırsa onun, sezgicileri “*ilk prensipleri ortaya koyma noktasında isteksiz fakat bütün ahlâk yasasını ortaya koyma noktasında istekli olan, hantal, sıkıcı bir tez*”²⁴ olarak nitelediğini düşünürsek, onun fayda ilkesinin ispatlanmasıyla alakalı olarak yöntem üzerinde ısrarla durmasının nedeni daha iyi anlaşılacaktır.

20 Mill, *Faydacılık*, s. 5

21 Mill, *Faydacılık*, s. 19

22 Henry R. West, “Mill’s Proof of The Principle of Utility”, *The Blackwell Guide to Mill’s Utilitarianism*, ed. Henry R. West, U.K.: The Blackwell Pub., 2006, s. 175

23 Mill, *Faydacılık*, s. 7; Harun Anay, Hilmi Ziya Ülken’in Yararcılığa Eleştirileri, s. 104

24 Leslie Stephen, *The English Utilitarians*, London: Duckworth, 1900, III, s. 309

Fayda ilkesinin kanıtlanmasında gözlem ve deneyi tek yöntem olarak belirleyen Mill'in bu ilkenin kanıtlanmasındaki ikinci adımı ise, fayda ilkesinin ilk ilke olması nedeniyle doğrudan kanıtlanamayacağını savunması oluşturmaktadır. Ona göre son amaçlara ait olan ilkeler, doğrudan kanıtlamaya uygun değildirler. Buradan hareketle fayda ilkesi de nihâî amaç olduğuna göre, fayda ilkesinin de doğrudan kanıtlanması Mill'e göre mümkün olmamaktadır. Bu nedenle o, fayda ilkesini dolaylı olarak kanıtlamaya çalışmaktadır. Şöyle ki, iyi olduğu kanıtlanabilen herhangi bir şey, iyi olduğu kanıt-sız olarak kabul edilen bir şeye sebep gösterilerek iyi olmaktadır. Mesela, hekimlik sanatı iyidir, çünkü sağlığı temin etmektedir; yine aynı şekilde musiki de iyidir, çünkü bize haz sağlamaktadır. Buradan hareketle Mill, kendiliğinden iyi olan herşeyi kapsayan bir ilkenin varlığının iddia edilmesi ve bütün diğer iyi şeylerin bu ilkenin sebepleri değil, sonuçları olduğunun savunulması durumunda, bu ilkenin ya kabul edileceğini ya da reddedileceğini ancak kanıtlanmamış olmayacağını iddia etmektedir.²⁵ Böylece Mill, fayda ilkesinin kanıtlanmasında gözlemden hareket ederek, olandan olması gerekeni çıkarmaktadır.²⁶

Fayda ilkesinin kanıtlanmasında kanıtın nasıl olması gerektiğini tartıştıktan sonra Mill, üçüncü adımda, fayda ilkesi için olabilecek tek kanıtlama²⁷ olarak ifade ettiği kanıtı ortaya koymaktadır. Ona göre bir şeyin "görülebilir" olmasının tek kanıtı herkesin o şeyi "görmesi"dir. Yine aynı şekilde bir şeyin "iştirilebilir" olmasının tek kanıtı, herkesin o şeyi "iştirilmesi"dir. Buradan hareketle Mill, aynı kanıtlamanın fayda ilkesi için de kullanılabileceğini savunmaktadır. Buna göre, o, bir şeyin "arzu edilir" olmasının tek kanıtı olarak herkesin o şeyi "arzu etmesi"ni göstermektedir.²⁸ Dolayısıyla kanıtı tersten aldığımızda Mill, herkesin fayda ilkesinin nihâî amacı olan mutluluğu arzu etmesinden hareket ederek mutluluğun arzu edilir olduğunu, bunun sonucu olarak mutluluğun sebebini teşkil eden fayda ilkesinin de arzu edilir olduğunun ispatlanacağını savunmaktadır.²⁹

Bu kanıtlamanın sonucu olarak Mill, mutluluğu, bir tek arzu edilen, arzu edilmeye tek layık olan, insan yaşamının amacı olması bakımından ahlâkın mihengi ve tek ölçütü olduğunu iddia etmektedir.³⁰ Filozofumuzun, mutluluğu ahlâkın nihâî hedefi olarak belirlemesi ve ahlâki failin mutluluktan başka bir şey arzu etmeyeceğini savunması karşımıza bir problem çıkarmak-

25 Mill, *Faydacılık*, s. 7

26 Anay, *Hilmi Ziya Üllken'in Yaratıcılığı Eleştirileri*, s. 104

27 Mill, *Faydacılık*, s. 55

28 Mill, *Faydacılık*, s. 55

29 Mill, *Faydacılık*, s. 55

30 Mill, *Faydacılık*, s. 55

tadır. Buna göre eğer gerçekten Mill'in dediği gibi ahlâki fail sadece mutluluğu arzuluyorsa, o zaman insanların arzuladıkları sevgi, saygı, dürüstlük, vb. gibi erdemlerin durumu ne olmaktadır? Bu sorunun cevabı bizi Mill'in değer anlayışına götürmektedir.

2.3. Değer Anlayışı

Mill'in değer teorisinin temelinde, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi “*tek arzu edilir olan şey mutluluktur*”³¹ düşüncesi yatmaktadır. Bu nedenle onun için bir değerden bahsedilecekse bu ancak mutluluk olabilir, bunun dışında Mill için herhangi bir değerden söz etmek mümkün değildir. Fakat Mill, yukarıdaki soruda dile getirilen problemi görmezden gelmemektedir. O, insanların mutluluk dışında başka erdemlerin peşinden gittiklerini inkâr etmenin mantıksızlığına inanmaktadır. Dolayısıyla düşünürümüz de insanların mutluluk dışındaki şeyleri arzuladığını ve peşinden gittiğini kabul etmektedir. Söz gelimi, Mill, bir bireyin erdem, sağlık, güç, ün, vb. şeyleri arzuladığını ve bunların peşinden gittiğini kabul etmektedir. Fakat ona göre bireyin bunların peşinden gitmesi, onların mutluluğa alternatif bir amaç olmaları nedeniyle değil, bilakis bunların mutluluğa götüren araçlar olması, bir başka ifadeyle bireyin bunları elde etmekle mutlu olmayı umduğu için gitmesidir. Çünkü bunlar ona göre bizatihi kendileri için değil, daha ileri bir amaç, yani mutluluk için arzulanır şeyler olarak karşımıza çıkmaktadır.³² Oysaki, Mill'e göre mutluluk bizatihi amaç olarak arzulanmakta, daha ileri bir amaç için arzulanmamaktadır.³³

Bu nedenle Mill, erdemleri mutluluğun tabî ve esas bileşenleri olarak görmemekle birlikte, bunları mutluluğun bileşenleri olmaya elverişli şeyler olarak görmektedir. Şöyle ki, bir erdem, ilk başta ister istemez mutluluğa götüren bir araç olarak düşünülmesine rağmen, daha sonra birey tarafından amacın bir bileşeni olarak algılanmaya başlanmaktadır. Mesela para aşkını ele alalım. Başlangıçta para, birey için satın aldığı eşyanın kıymetinden başka bir değer taşımamakta, bu nedenle de bizatihi kendisi için arzulanmamaktadır. Fakat daha sonra para yavaş yavaş mutluluk kavramının bir bileşeni olarak algılanmaya başlamaktadır. Mill'e göre bu aşamadan sonra birey için para bizâtihi amaç olmaktadır. Artık birey bizâtihi paraya sahip olmakla mutludur, daha doğrusu Mill'e göre kendisini mutlu zannetmektedir. Mill, aracın amaç olma durumunu, amaçla araç arasında ortaya çıkan ortak paydadın kaynaklandığını savunmaktadır. Buna göre bu ortak payda birey tarafından bir kez kuruldu mu, erdemin bizâtihi kendisine iyi gözüyle ba-

31 Mill, *Faydacılık*, s. 11

32 Mill, *Faydacılık*, s. 56

33 Geoffrey Scarre, *The Problems of Philosophy Utilitarianism*, London: Routledge, 1996, s. 139

kılmaya başlanmaktadır.³⁴ Bu düşünceden hareketle Mill, mutluluğun ahlâki fail tarafından nihâî hedef olarak kabul edilmesinin önünde bazı engeller olduğunu kabul etmekte ve bu engellerin temelinde yatan sorunun ise ahlâki failin, kendisini mutluluğa götüren araçları amaçtan ayıramaması olduğunu belirtmektedir. Peki, Mill'in faydacı anlayışı, araçları amaçtan ayırmak zorunda olan ahlâki faile bu konuda nasıl bir öneride bulunmaktadır?

Bu sorunun cevabının verilebilmesi için Mill'in haz anlayışının incelenmesi gerekmektedir.

2.4. Haz Anlayışı

Mill, ahlâki failin eylemlerini haz ve acının yönlendirdiğini düşünmektedir.³⁵ Buna göre ahlâki fail doğası gereği, haz veren eylemlere yönelirken, acı veren eylemlerden ise uzaklaşmaktadır. Mill'e göre burada ahlâki failin amacı hazca zengin bir yaşama ulaşip mutlu olmaktır.

Mill, hazlar arasında bir ayrıma gitmektedir. O, hazların sadece nicelik olarak değil, nitelik olarak da birbirinden ayrılabilceğini savunmaktadır. Zira ona göre diğer bütün şeylerin değeri nicelikleri yanında nitelikleri de göz önüne alınarak değerlendirilirken, hazların bu durumdan muaf olduklarının iddia edilmesi saçmalaktır.³⁶

Bu düşünceden hareketle filozofumuz, hazları “yüksek hazlar” ve “alçak hazlar”³⁷ olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Ona göre alçak hazlar, yüksek hazlara nispeten daha az zihinsel çaba gerektiren hazlardır. Bu açıdan, güneş banyosu yapmak, pizza yemek, futbol oynamak, vb. eylemlerden alınan hazlar alçak hazlar içerisinde yer alırken; Kant okumak, Mozart dinlemek, şiir okumak gibi eylemlerden alınan hazlar ise yüksek hazlar içerisinde ele alınmaktadır.³⁸

Mill, yüksek hazların, alçak hazlardan üstünlüğünün, hazların daha devamlı olması, daha emniyetli olması, daha ucuz olması, vb. gibi içsel doğalarından kaynaklanan özelliklerinden ileri geldiğini savunmaktadır.³⁹ Ona göre hazların bu içsel doğalarındaki farklılık hazlara nitelik olarak yansımaktadır. Bu nedenle yüksek hazlar ahlâki faile daha fazla ve nitelikli bir tatmin sağlarken, alçak hazlar için aynı şeyi söylemek mümkün olmamakta-

34 Mill, *Faydacılık*, s. 57

35 Mill, *Faydacılık*, s. 55

36 Mill, *Faydacılık*, s. 12

37 Mill, *Faydacılık*, s. 12

38 Scarre, *The Problems of Philosophy Utilitarianism*, s. 93

39 Mill, *Faydacılık*, s. 12

dır. Bu nedenle Mill, ahlâki fail için nihai hedef olarak belirlediği mutluluğa ancak nitelikli hazlarla ulaşılabileceğini savunmaktadır.⁴⁰

Bazı hazların, diğerlerinden daha kıymetli, daha arzuya değer olduklarının iddia edilmesinin faydacılık ilkesiyle de son derece uyumlu olduğunu düşünen⁴¹ Mill'in hazların niteliğine yaptığı bu vurgunun iki temel nedeni olduğunu düşünüyoruz.

Bunlardan ilki, faydacılığın bencillik ve çıkar düşkünlüğü felsefesi olduğu düşüncesinden hareketle, muarızları tarafından faydacılığa yapılan “domuzlara layık bir felsefe”⁴² eleştirisinin önüne geçmektir. Ona göre bu eleştiri tamamen faydacılığın yanlış anlaşılmasından ileri gelmektedir. Çünkü, bir insana hayvanlara ait en mükemmel hazlar vaat edilse bile, bu insan bu hazları kabul etmeyecektir. Zira Mill, hiçbir zeki adamın aptal olmayı, hiçbir aydının cahil olmayı, yüksek ruhlu ve vicdanlı olan hiç kimsenin bayağı ve bencil olmayı kabul etmeyeceğini iddia etmektedir. Ayrıca yüksek yetilere sahip olan insanların mutlu olmak için daha fazla şeye ihtiyaç duysalar da, daha fazla acı çekseler de hiçbir zaman daha aşağı bir varlık olmayı arzulamayacaklarını iddia eden filozofumuz, bu konuyla alakalı olarak şu meşhur sözünü söylemiştir: *“Tatmin edilmiş bir domuz olmaktansa, tatmin edilmemiş bir insan olmayı; tatmin edilmiş bir aptal olmaktansa, tatmin edilmemiş bir Sokrates olmayı tercih ederim”*⁴³

İkinci temel neden ise, değer teorisinde ortaya koymuş olduğu, mutluluğa götüren araç değerlerden alınan hazların ahlâki faili gerçekten mutlu edemeyeceğine dair yapmış olduğu açıklamaya mantıksal bir zemin oluşturma çabasıdır. Bir başka ifadeyle mutlu olmak için parayı araç değer olarak görmekten vazgeçip, paraya sahip olmayı bizatili amaç haline getiren ahlâki failin, paraya sahip olmaktan aldığı hazzın alçak hazlardan olduğunu ve bu nedenle ahlâki failin bu hazla mutluluğa ulaşamayacağına dair yaptığı açıklamanın mantıksal açıdan tutarlı hale getirilmesidir.

Mill'in hazları bu şekilde yüksek ve alçak hazlar olarak ayırması, ahlâki fail açısından yeni bir problem ortaya çıkarmaktadır. Buna göre alternatif iki eylem arasında kalan ahlâki fail, hangi eylemden nasıl bir haz alacağına nasıl karar verecektir?

Mill, böyle bir durumda kalmış olan ahlâki faile iki çıkış yolu önermektedir.

40 Crisp, *Mill on Utilitarianism*, s. 33

41 Mill, *Faydacılık*, s. 12

42 Mill, *Faydacılık*, s. 11

43 Mill, *Faydacılık*, s. 15

İlki, eğer iki hazdan biri, bunları tadanların hepsi ya da hemen hemen tamamı tarafından, hiçbir ahlâki sorumluluk duygusuna bağlı kalmaksızın tercih ediliyorsa, Mill'e göre bu haz diğerinden daha fazla tercih edilmeye layık olmalıdır.⁴⁴

İkinci ise, bir nevi birincinin devamı olan bir bilene, uzmana danışma şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Mill, ahlâki failin danışacağı uzmanlara "ehil yargıçlar (competent judges)" adını vermektedir. Buna göre iki alternatif eylem arasında kalmış olan fail doğru kararı vermek için bu ehil yargıçlara danışmalıdır.⁴⁵ Mill, ahlâki failin danışacağı bu ehil yargıçların iki özelliğinden bahsetmektedir. Bunların ilk özellikleri, alternatif iki eylemden ortaya çıkacak olan her iki hazzı da tatmış olmalarıdır. Çünkü ona göre ancak her iki hazzı tatmış biri bu konuda doğru bir değerlendirme yapabilecektir. İkinci özellikleri, bu ehil yargıçlar hazlar konusunda tek karar merciidirler. Bir başka ifadeyle hazlar konusunda tek değerlendirme yetkisi bu ehil yargıçlardadır. Mill, bu yetkili yargıçların yaptıkları değerlendirmede görüş ayrılıklarının olabileceğini, böyle bir durumda ahlâki failin, onlar arasında çoğunluğun kararına uyulabileceğini belirtmektedir. Ayrıca düşünürümüz, her iki hazzı tatmış olan bu yetkili yargıçların karakterlerinin asilliği nedeniyle daha mutlu olabileceğinin tartışmalı bir durum olduğunu kabul etmekle birlikte, bu yargıçların toplumu daha fazla mutlu edebileceği noktasının tartışmasız kabul edilmesi gerektiğini iddia etmektedir.⁴⁶ Aslına bakılırsa Mill, ehil yargıçların kabulünü faydacı olmanın bir şartı olarak görmemektedir. Bu nedenle o, ahlâki faile ehil yargıçları bir danışman ve bir ideal tip niteliğinde sunmaktadır. Dolayısıyla ona göre her ne kadar ehil yargıçlar hazlar konusunda tek karar mercii olsalar da, onların kararları ahlâki faili, ahlâki yükümlülük bağlamında bir sorumluluk altına sokmaz. Bu nedenle karar yine ahlâki failin kendisine bırakılmıştır. Çünkü ehil yargıçların asıl işlevleri bireyden çok toplumun mutluluğunun sağlanması noktasında karşımıza çıkmaktadır.⁴⁷

Peki, Mill birey ve toplum mutluluğu derken neyi kastetmektedir? Bu sorunun cevabı için onun birey ve toplum mutluluğunu hangi tarzda ele aldığını ortaya koymak gerekmektedir.

2.5. Birey ve Toplum Mutluluğu

Mill, birey ve toplum mutluluğundan bahsederken ilk olarak birey ve toplum mutluluğundan ne anlaşılması gerektiğinden işe başlamaktadır. Ona

44 Mill, *Faydacılık*, s. 12

45 Mill, *Faydacılık*, s. 17

46 Mill, *Faydacılık*, s. 17

47 Mill, *Faydacılık*, s. 18

göre bireyin ve toplumun mutluluğundan kastedilen, haz nedeniyle toplumun bireylerinin kendilerinden geçtikleri bir vecd hali ya da yüksek hazların sürüp gittiği bir toplum durumu değildir. Zaten hazların yapısı da böyle bir yaşama olanak vermemektedir. Çünkü ona göre yüksek bir haz ancak birkaç dakika, belki birkaç saat, belki de birkaç gün sürebilmekteyken, bunun ebediyete kadar süremeyeceği herkesin takdir edeceği bir gerçektir. Bu nedenle Mill'in kastettiği birey ve toplum mutluluğu, mümkün olan en az acının, mümkün olan en çok hazzın yer aldığı bir hayattır.⁴⁸

Bu noktada Mill'i bekleyen en büyük problem bireysel mutluluk ile toplumsal mutluluğun tek bir ideal altında nasıl birleştirilebileceğidir. Mill, tıpkı fayda ilkesinin kanıtlanmasında olduğu gibi bu noktada da toplumun mutluluğunun birey tarafından istenir, arzuya değer olduğunu gösteren doğrudan bir kanıtın ortaya konulamayacağını iddia etmektedir. Ona göre bireyin mutluluğuyla toplumsal mutluluğun aynı amaç altında yer alabilmesi, ancak bireyin mutluluğundan hareketle kanıtlanabilecek bir durumdur. Şöyle ki, ona göre her bireyin kendi mutluluğu kendisi için bir iyiliktir, bunun yanında toplumun diğer bireylerinin de mutluluğu bu birey için bir iyiliktir. Bu nedenle toplumun mutluluğu, her bir birey için bir iyiliktir. Dolayısıyla herkes için iyi olan toplumun mutluluğu, birey tarafından arzulanır bir şey olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁹ Sonuç olarak Mill'e göre toplumun mutluluğu birey için faydalı bir durumdur.⁵⁰

Mill, her birey için faydalı bir durum arzeden toplumun mutluluğunun, ancak üç şartın yerine getirilmesiyle sağlanabileceğini iddia etmektedir.

Bunlardan ilk şart, bireylerin eylemlerini fayda ilkesi doğrultusunda gerçekleştirilmeleridir. Buna göre Mill, ahlâki failden eylemde bulunurken bir toplum içerisinde yaşadığını unutmamasını ve her eyleminde kendi mutluluğunu düşündüğü kadar toplumun da mutluluğunu düşünmesini istemektedir.⁵¹ O, bunu isterken ahlâki failden imkânsız bir şey istemediğini zira ahlâki failin ruhunda hemcinsleriyle birlikte olma arzusunu taşıdığını savunmaktadır. Ona göre insan için toplum içinde yer alma hali o kadar zorunlu ve insanın o kadar alıştığı bir şeydir ki, bazı özel şartlar bir tarafa bırakılırsa, insan hiçbir zaman kendisini bir toplumun üyesi olmaktan başka türlü tasarlayamamaktadır.⁵²

48 Mill, *Faydacılık*, s. 20

49 Mill, *Faydacılık*, s. 55

50 Capaldi, *John Stuart Mill*, s. 66

51 Stephen, *The English Utilitarians III*, s. 300

52 Wendy Donner, "Mill's Theory of Value", *The Blackwell Guide to Mill's Utilitarianism*, ed. Henry R. West, U.K.: The Blackwell Pub., 2006, s 130; Mill, *Faydacılık*, s. 48

Toplumun mutluluğunun gerçekleşmesi için gerekli olan ikinci şart; ahlâki failin eylemlerini seçerken, eylemin ortaya çıkaracağı kısa vadeli sonuçların yanında, uzun vadeli sonuçları da dikkate almasıdır. Söz gelimi, yalan söylemek, bazı durumlarda hem bireyin hem de toplumun faydasına olabilmektedir. Fakat uzun vadede ise toplumun temeli olan güven duygusunu sarsabilmektedir. Bu nedenle ahlâki fail, kendisinin veya başkasının faydası için bütün toplumu iyilikten edebilecek bir eylemde bulunursa, topluma düşmanlardan daha fazla kötülük etmiş olmaktadır. Ancak yine de Mill, “her ne olursa olsun asla yalan söylenmemeli” şeklinde bir kuralı kabul etmemektedir. Ona göre bir hainin ortaya çıkarılması, hastaya kötü bir haber verilmesi, vb. gibi durumlarda yalandan başka çare yoksa yalan söylenebilir.⁵³ Ancak bu ahlâki faile kuralları ihlal yetkisi vermek olarak algılanmamalıdır. Zira Mill, bu tür kural ihlallerinin sadece faydacı ahlâk için değil, bütün etik teoriler için problem teşkil ettiğini, burada sorunun etik teorilerde değil, ahlâki faillerde olduğunu iddia etmektedir.⁵⁴

Toplum mutluluğunun sağlanması için gerekli olan üçüncü şart ise; toplumu oluşturan bireylerin her birinin eşit olarak kabul edilmesidir. Mill’e göre toplumdaki her bir birey eşit olarak kabul edilmezse, bir başka ifadeyle toplumdaki bireylerin bir kısmının mutluluğu hesaba katılırken, bir kısmı göz ardı edilirse, toplum mutluluğu, o zaman sadece kelime kalabalığından ibaret olacaktır. Hatta Mill, bu noktada bir adım daha ileri giderek, bu toplumda yer alan insan dışındaki duygulu varlıkların da mutluluk hesabına katılması gerektiğine inanmaktadır.⁵⁵ Bu nedenle o, toplumun mutluluğunda, Bentham’ın ünlü “herkes bir olarak sayılmalı, kimse birden fazla sayılmamalı” ilkesinden hareket edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁵⁶

Ahlâki failin toplumun mutluluğunun sağlanmasında karşılaştığı en önemli problem, alternatif eylemler arasında seçim yaparken kendi mutluluğunu mu yoksa toplumun mutluluğunu mu önceleyeceğiyle alakalı olarak ortaya çıkan problemdir. Mill, bu noktada ahlâki failin kendi mutluluğu ve toplumun mutluluğu arasında bir önceliği reddetmekte ve ahlâki failin bu noktada kendisini adeta bir seyirci gibi tam ortada konumlandırması gerektiğini savunmaktadır.⁵⁷ Bu konuda Nasıralı İsa’yı örnek vermektedir. Onun ortaya koyduğu iki kuralın “başkasının size yapmasını istemediğiniz bir şeyi başkasına yapmamak, komşunuzu kendiniz gibi sevmek”⁵⁸ faydacı ahlâk anlayışı-

53 Mill, *Faydacılık*, s. 34

54 Mill, *Faydacılık*, s. 39

55 Mill, *Faydacılık*, s. 19

56 Mill, *Faydacılık*, s. 98

57 Donner, *Mill's Theory of Value*, s. 130

58 Mill, *Faydacılık*, s. 27

nın ideal yetkinliğini ifade ettiğini savunmaktadır. Ancak yine de Mill'in birey ve toplumun mutluluğu konusunda ortaya çıkan istisnai durumlarda toplumun mutluluğunu bir adım öne çıkarttığını söyleyebiliriz. Şöyle ki, Mill'e göre bazı görevler toplum açısından öyle büyük bir önem arz etmektedir ki, ahlâkın bütün genel kurallarının önüne geçebilmektedirler. Söz gelimi, bir insanın hayatını kurtarmak için ilaç çalmak veya zorla almak caizdir hatta zorla alınması ahlâki bir görevdir. Yine aynı şekilde görevini yerine getirmeyen bir doktora zorla sanatı icra ettirilmelidir.⁵⁹ Mill, burada kendisini toplum için feda eden bireylerin de durumunu tartışmaktadır. Ona göre toplum için kendisini feda eden bireyler, yaptıkları fedakârlıkları sadece ve sadece toplumun mutluluğu için yapmalıdırlar. Bunun dışında bir nedenle yapılan eylemler, bireyin kendisini toplum için feda ettiği şeklinde algılanamayacaktır. Aslına bakılırsa Mill'e göre, birey kendisini feda ettiğinde toplumun hiçbir fayda temin edemeyeceğini bilse kendisini feda etmeyecektir.⁶⁰

Mill, yukarıda belirtilen şekilde bir toplumun gerçekleşmesinin önündeki en büyük engel olarak ahlâki failin karakter ve zihinsel gelişimindeki eksiklikleri görmektedir. Zira ona göre toplumdaki fakirlik, yolsuzluk, rüşvet, vb. gibi yozlaşmaların tek nedeni bireylerdeki gelişim eksikliğidir. Bu da ancak yeterli bir eğitimle, karakter gelişimiyle başarılabilecek bir şeydir.⁶¹

Eğer Mill'in birey ve toplum için ortaya koyduğu hedef, karakter gelişimiyle ulaşılabilirse, burada nasıl bir karakter eğitiminden bahsedilmektedir? Daha doğru bir soru olarak, Mill karakter gelişimi derken aslında neyi kastetmektedir?

2.6. Karakter Gelişimi

Buraya kadar kurmaya çalıştığı sistemin ilkelerini ortaya koyan Mill, buradan sonra, kurduğu bu sistemin uygulayıcı, bir başka ifadeyle yürütücü unsuru olan ahlâki failer üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunun en temel nedeni, Mill'in kurduğu bu sistemin yeterli gelişime ulaşmamış ahlâki failer elinde hiçbir anlam ifade etmediğini fark etmiş olmasıdır. Çünkü ona göre insanlar kötülüğü arzuları güçlü olduğundan değil vicdanları zayıf olduğundan yapmaktadırlar.⁶²

Mill'in ahlâki failin karakter gelişimiyle ilgili görüşlerinin temelinde “*duyguların ve arzuların eğitimle yönlendirilebilir*”⁶³ olduğu düşüncesi yatmak-

59 Mill, *Faydacılık*, s. 100

60 Mill, *Faydacılık*, s. 25

61 Mill, *Faydacılık*, s. 22

62 Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 84

63 Beyazıt Taş, *Faydalı Etik*, Ankara: Kanguru Yay., 2009, s. 39

tadır. Bu nedenle o, insanlara eğitilebilir gözüyle bakmakta⁶⁴ ve insanların hayatlarının ancak iyi bir eğitimle yaşanılabilir kılınacağına inanmaktadır. Onun karakter gelişiminin hedefi, bireylerin arzu ve duygularına boyun eğmeyen, özgür bireyler olmalarını sağlamaktır.⁶⁵ O, bu hedefe ulaşmanın bireyi mutlu edeceğini söylememekle beraber, birey ve toplum için hedeflenen mutluluğun ancak böyle bir karakter üzerinde yükselebileceğini savunmaktadır.⁶⁶

Mill, eğitimin iki yönüne dikkat çekmektedir, bunlardan biri entelektüel eğitim, diğeri ise karakter eğitimidir. Eğer bu iki yönden biri eksik bırakılırsa ona göre ahlâki fail istenen noktaya asla ulaşamayacaktır.⁶⁷

Mill ahlâki fail için belirlediği ideal tipin en belirgin özellikleri olarak, duygularını ve iradesini kontrol edebilmesini, yüksek hazları arzulamasını ve onları elde etmeye çalışmasını göstermektedir. Ona göre ahlâki failin bu hedefe ulaşması için ihtiyaç duyduğu en önemli şey ise "özgürlük"tür. Bu nedenle "özgürlük" kavramı Mill'in faydacılık anlayışında çok büyük bir önemi haizdir.

2.7. Özgürlük Anlayışı

Mill, özgürlük kavramını, sisteminde yer alan diğer kavramlarda olduğu gibi mutluluğa yaptığı katkıdan hareketle ele almaktadır. Onun özgürlük anlayışının temelini iki düşünce oluşturmaktadır. Bunlardan birincisi, bireyin kendi karakterini oluşturabileceği düşüncesi; ikincisi ise özgürlüğün irade özgürlüğüne dayandığı düşüncesidir.⁶⁸ Dolayısıyla Mill'e göre özgürlük bireyin kendi karakterini geliştirmesiyle ulaşabileceği bir hedef olarak ahlâki failin önüne konulmaktadır.

Mill'in özgürlük anlayışı da sisteminde yer alan diğer kavramlar gibi bireysel özgürlüğün diğer bireylerin özgürlükleriyle nasıl irtibatlandırılacağı noktasında sorun doğurmaktadır. Bu sorunu görmezden gelmeyen Mill, söz konusu soruna iki aşamalı bir çözüm önerisi sunmaktadır.

Mill, çözümün birinci aşamasında diğer kavramlarda yaptığı gibi, insanın doğasında yer aldığını iddia ettiği, bireyin hemcinsleriyle birlik olma arzusuna müracaat ederek çözmeye çalışmaktadır. Buna göre toplumdaki diğer bireylerle birlikte olma arzusu duyan kişi toplumdaki tüm bireylerin mutluluğu temelinden hareket edecektir ve böylece diğer bireylerin özgür-

64 Donner, *Mill's Theory of Value*, s. 121

65 Skorupski, "Liberal Doğalcılığın Kaderi", çev. Selim Dingiloğlu, *Mill*, ed. Cengiz Çağla, İstanbul: Say Yay., 2007 s. 89

66 Scarre, *The Problems of Philosophy Utilitarianism*, s. 91

67 Donner, *Mill's Theory of Value*, s. 130

68 Capaldi, *John Stuart Mill*, s. 332

lükleriyle kendi özgürlüğü arasında bir çatışma doğmasına izin vermeyecektir.⁶⁹

Çözümün ikinci aşamasında ise Mill, bireyin özgürlüğü ile toplumu oluşturan diğer bireylerin özgürlüklerinin ortaya çıktığı alanları ayırma yoluna gitmektedir. Bu çözüme göre, bireyin özgürlüğü için iki hareket alanı belirlemektedir. Birinci alanda birey her şeyiyle özgürdür. Mill, bireyin bu alanda kaldığı sürece asla ve asla hiçbir dışsal kuvvetin bu alana müdahalede bulunmaması gerektiğini savunmaktadır. İkinci alan ise bireyin artık kendi özgürlük alanı dışına çıktığı ve yaptığı her eylemin toplumu ilgilendirdiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle Mill, bireyin bu ikinci alanda yaptığı her eyleme, gerekli gördüğü takdirde toplumun müdahale etme hakkına sahip olduğunu iddia etmektedir.⁷⁰

Mill'in karşısına bu noktada iki sorun çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, bireyin özgürlüğü ile toplumun özgürlüğü arasında olması gerektiğini varsaydığı bu ince sınırın nasıl tespit edileceğiyle ilgili olan problem; ikincisi ise, kendi özgürlük alanından çıkıp toplumun özgürlük alanına giren bireyin nasıl bir yaptırıma tabi tutulması gerektiğiyle ilgili problemidir.

Mill, ilk problemi çözmek için her bireyin eşit sayılması gerektiği ilkesine müracaat etmektedir. Ona göre her birey kendi mutluluğunu kendi yöntemleriyle aramak durumundadır. Bunu yaparken de tek bir şeye dikkat etmesi gerekmektedir, o da herkesin eşit muamele gördüğü bir zeminde eylemde bulunduğu gerçeğidir. Bu nedenle Mill, böyle bir düşünceye sahip olan bireyin bu sınırları kendisinin belirleyeceğini ve bu sınıra dikkat edeceğini varsaydığı için de toplumun diğer bireyleriyle herhangi bir çatışmaya girmeyeceğini iddia etmektedir. Görüldüğü üzere bu sınırın tayini konusunda Mill, bireye oldukça güvenmektedir ve bu sınırlara bireyin riayet edeceğine dair sonsuz bir inanç beslemektedir.⁷¹

Onun bireye duyduğu bu inancın temelinde iki düşünce yatmaktadır, bunlardan birincisi, yukarıda bahsettiğimiz, bireyin eğitilebileceği düşüncesi; ikincisi ise bireyin kendi hatalarını kendisinin daha iyi keşfedip böylece kendisi için en iyi mutluluk formunu ve yöntemini bulabileceği düşüncesi-dir. Bu noktada o, bireyin mutluluğa ulaşmada özgür bırakılması taraftarıdır. Bu nedenle Mill, ahlâkçıların bireylerin kendi hatalarına dair amaçlar empoze etmelerine şiddetle karşı çıkmaktadır.⁷² Çünkü ona göre bir seyyaha

69 Adnan Güriz, *Faydacı Teoriye Göre Ahlâk ve Hukuk*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., 1963, s. 154

70 Francisco Vergara *Liberalizmin Felsefi Temelleri*, çev. Bülent Arıbaş, İstanbul: İletişim Yay., 2006, s. 85

71 Sibel Öztürk Güntöre, *John Stuart Mill'in Ahlâk Anlayışı*, İzmir: İlyas Yay., 2004, s. 139

72 Skorupski, *Why Read Mill Today*, s. 15

varacağı yer hakkında bilgi vermek, onu yolun bütün sınır işaretlerini ve konak yerlerini kullanmaktan men etmek anlamına gelmemektedir. Bir başka ifadeyle ona göre bireye sadece nihâî hedef gösterilmeli ve fakat bu hedefe giderken bireyin takip edeceği yol bireyin kendi tercihlerine bırakılmalıdır. Burada belirtilmesi gereken bir nokta şudur ki, Mill, bireye hedefe gidilecek yollar arasında en iyi yolun gösterilmesine karşı çıkmamaktadır. O sadece bu yolların tercihinin bireye bırakılmasını savunmaktadır. Mill, bunu, gemicilerin denizci almanaklarında yapılan astronomik hesapları yapamayacağını varsayarak, gemiciliği sadece astronomlara has bir meslek olduğunu iddia etmeye benzetmektedir. Çünkü ona göre gemiciler de akıl sahibi varlıklardır ve almanaklarda astronomlar tarafından yapılmış hesaplara göre yol alabilecek kabiliyete sahiptirler. Tüm bunlara ek olarak gemiciler almanakta yapılan hesaplar dışında meslek hayatlarında kazandıkları bazı bilgilere sahiptirler. Bu nedenle denizciler bu almanaktaki hesaplamalardan yararlandıkları gibi, bu bilgilere de müracaat etmektedirler. Bunun gibi, Mill de bireyin hangi ahlâki ilkeyi kabul ederse etsin, yaşadığı hayat boyunca bu ilk ilkeye eşlik edecek kendisine ait ikinci ilkelere sahip olduğunu ve eylemlerinde bu ikinci ilkelerden de yararlandığını savunmaktadır. Bu nedenle, bireyin sahip olduğu bu ikinci ilkeleri reddetmek ona göre mantıksızlıktır.⁷³ Görüldüğü üzere Mill, bireyin kendi göbeğini kesme hakkını sonuna kadar savunmaktadır. Hatta bu noktada bir adım daha ileriye giderek, bireye yapılan öğüt, öneri ve uyarılara rağmen, bireyin işleme olasılığı bulunan bütün hatalardan gelecek kötülüğün, başkalarının kendi kafalarında bireyin iyiliğine olduğuna karar verdikleri şeye onu zorlamalarına izin vermekten gelecek kötülüğün yanında hafif kalacağını iddia etmektedir.⁷⁴

Mill'e bu noktada şöyle bir soru sorulabilir: "Kendi özgürlük alanında bireyin sahip olduğu özgürlüğün bir sınırı var mıdır?" Mill, bu soruya "*bir kimse özgür olmakta özgür değildir*"⁷⁵ sözüyle karşılık vererek, bu alanda bireyin sonsuz yetkilere sahip olmadığını ifade etmektedir. Söz gelimi, bir bireyin kendi özgürlüğünü başkasına devretmesi, kendi özgürlük alanıyla ilgili olmasına rağmen Mill tarafından müdahale edilmesi gereken bir eylem olarak kabul edilmektedir.⁷⁶ Buradan hareketle Mill, bireyin kendi özgürlük alanında da her hakka sahip olmadığını, bu alanda yaptığı bazı eylemlerin sonuçlarının, özgürlüğün ikinci alanına geçebileceğini savunmaktadır. Özellikle, düşünce özgürlüğü konusunda oldukça müsamahakâr olan Mill, bu düşüncelerin eyleme dönüşmesi ya da eyleme dönüşme ihtimalinin doğması

73 Mill, *Faydacılık*, s. 38

74 John Stuart Mill, *Özgürlük Üzerine*, çev. Tuncay Türk, İstanbul: Oda Yay., 2008, s. 107

75 Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 98

76 Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 98

durumunda özgürlük alanının ikinci kısmında kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Mesela, *“tahıl satıcıları fakir insanları açlıktan öldüren kimselerdir”* gibi bir düşünceye Mill, asla müdahale edilmemesi gerektiğini, zira bu düşüncenin birinci alana ait olduğunu savunurken; bu düşüncenin bir tahıl satıcısının evinin önünde toplanmış bulunan kızgın bir kalabalığa söylev olarak söylenmesi durumunda müdahale edilmesi gerektiğini zira artık düşüncenin ikinci alanı etkilediğini ve başkalarına zarar vermeye neden olabileceğini savunmaktadır.⁷⁷

Mill'in bireyin özgürlüğü ile toplumun özgürlüğün arasındaki ilişki noktasında karşılaştığı ikinci sorun da birinci alandan ikinci alana geçen bireye toplumun nasıl müdahale edebileceğidir. Bu problemin cevabı bizi onun devlet anlayışına götürmektedir.

2.8. Devlet Anlayışı

Mill, devleti, bireyin ve toplumun mutluluğunu sağlayacak en önemli unsurlardan biri olarak kabul etmektedir.⁷⁸ O, devletin insanlar arasında ortak bir sözleşmeden doğduğunu iddia edenlere karşı çıkmaktadır. Çünkü Mill, bireyin fayda ilkesinden doğan hak dışında herhangi bir doğal hakka sahip olmadığını, dolayısıyla olmayan hak üzerinden de bir kurum oluşturulamayacağı iddia etmektedir.⁷⁹ Bu nedenle ona göre toplumsal bir sözleşme üzerine kurulmamış olan böyle bir yapıdan, toplumsal yükümlülükler çıkarmak ve böyle bir sözleşme icat etmek doğru bir yaklaşım olmamaktadır. Bu nedenle o, devleti fayda ilkesi temelinde ortaya çıkmış olan suni bir yapı olarak mütalaa etmektedir. Buna göre o bireyin fayda ilkesinin ortaya koyduğu mutluluğa ancak devlet içerisinde ulaşabileceğini savunarak⁸⁰ Plâtoncu ve Aristotelesçi bir çizgiye kaymaktadır.

Mill, bireyle devlet ilişkisini özgürlük bahsinde ele aldığımız şekilde ele almaktadır. Şöyle ki, Mill, birinci özgürlük alanına devletin hiçbir müdahalesini kabul etmemektedir. Ancak bireyin ikinci alandaki hareketleri noktasında devletin bireye müdahalesini, devletin bir hakkı daha da önemlisi bir görevi olarak görmektedir. Ona göre devlet, bu müdahale hakkını, toplumu oluşturan diğer bireylerin kendi özgürlüklerinin savunulmasını devletten isteme hakkından almaktadır.⁸¹ Mill, bu ikili ilişkinin başarısının devletin başarısını yansıttığını savunmaktadır. Ona göre bu iki özgürlük alanındaki dengeyi sağlayabilen devlet ideal bir devlettir ve bu devleti oluşturan top-

⁷⁷ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 79

⁷⁸ C. Çağla, *Mill*, s. 45

⁷⁹ F. Copleston, *Yararcılık ve Pragmatizm*, çev. Deniz Canefe, İstanbul: İdea Yay., 2000, s. 39

⁸⁰ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 105

⁸¹ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 113

lum "uygar", "medeni" bir toplumdur. Uygur ya da medeni devleti Mill, devletin ulaşabileceği en yüksek nokta olarak ifade etmektedir.⁸²

Mill, medeni devlet üzerinden devletin üç temel görevinin olduğunu iddia etmektedir. Bunlardan birincisi, her bireyin, özellikle kendisine ait olan birinci alandaki özgürlüğüne saygı göstermekle beraber, ikinci alanla alakalı eylemlerini sürekli olarak denetlemektir.⁸³ İkincisi, her bireye kendi mutluluğunu istediği şekilde aramasını sağlayacak ortamı oluşturmaktır.⁸⁴ Üçüncü görevi ise; bir bireyin üstlenmek istemediği fakat toplumun genel mutluluğu için gerekli olan işlerin yürütülmesi, kurum ve kuruluşların oluşturulmasıdır.⁸⁵

Mill, görevlerini bu şekilde ifade ettiği devletin ideal şekli konusunda çok açık bir tavır sergilememektedir. Bunun temel nedeni, Mill'in devletin şeklinden çok, işlevi üzerine yoğunlaşmasıdır. Ona göre devlet, yukarıdaki görevlerini yerine getiriyorsa şeklinin çok da bir önemi yoktur.⁸⁶ Dolayısıyla "Mill hangi devlet şeklini benimsemektedir?" şeklindeki bir soru, yanlış bir sorudur. Ancak yine de Mill'den bir devlet şekli seçilmesi istense Mill, tercihi demokrasiden yana kullanacaktır. Ancak düşünürümüz, demokrasinin mükemmel bir sistem olmadığını, bazı problemleri içerisinde barındırdığını iddia etmektedir.

Ona göre demokrasinin en temel problemini, demokrasinin sloganı olan "bireyin kendi kendisini yönetmesi" ilkesi teşkil etmektedir. Çünkü ona göre demokrasi, bireyin kendi kendisini yönetmesi değil, bireyin diğer bütün kişiler tarafından yönetilmesidir.⁸⁷ O, bireylerin ilkelerinin, çoğunluğun ilkeleri haline gelmek suretiyle, toplumun bireye baskı yapabileceğinden kaygılanmaktadır.

Mill'e göre demokrasinin bir diğer problemi ise, demokratik yapı içerisinde, ilerleyen dönemlerde despotik bir yapının ortaya çıkabilme ihtimalidir. Çünkü ona göre güç, çok kolay bir şekilde yozlaşabilme ve başkalarına zor kullanmanın aracı olabilme özelliğine sahiptir. Bu, ona göre hiç de uzak olmayan bir ihtimaldir. Eğer tarihe bakılırsa, otoriteye sahip olanların bu gücü çok kolay bir şekilde yozlaştırıp, sömürücü bir güç haline getirebildik-

82 Capaldi, *John Stuart Mill*, s. 143

83 Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 145

84 Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 94

85 Vergara, *Liberalizmin Felsefi Temelleri*, s. 96

86 Capaldi, *John Stuart Mill*, s. 143

87 Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 9

lerini görebilmekteyiz. Bu kaygılardan hareketle Mill, hükümet erkinin gücünün mutlaka sınırlanması gerektiğini savunmaktadır.⁸⁸

Mill, kaygılarının gerçekleşmesi durumunda yani hükümet erkinin gücü yozlaştırıp, bireye baskı aracı olarak kullanmaya başladığında, bireye devlete karşı gelme hakkı tanımaktadır. Mill, bireyin devlete karşı koyabileceği bu durumların üç farklı şekilde ortaya çıkabileceğini ifade etmektedir. Bunlardan birincisi, bir eylemin özel şahıslar tarafından daha iyi yapılabileceği durumlar; ikincisi, bir eylem hükümet tarafından daha iyi yapılabilecekse bile, bu eylemin bireyin karakter gelişimi açısından bireye bırakılması gerektiği durumlar; üçüncüsü de hükümetin gücünü gereksiz yere kullandığı ve artırdığı durumlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar.⁸⁹

Görülmektedir ki, Mill, devletin gücünü bireyin özgürlüğünü engelleyecek şekilde kullanmaması için her türlü önlemi almaktadır. Peki, bunun tersi bir durumda, yani bireyin devletin haklarını ihlal ettiği durumlarda Mill'in tavrı ne olmaktadır? Bu sorunun cevabı karşımıza “yaptırım” kavramını çıkarmaktadır.

2.9. Yaptırım Anlayışı

Mill, nasıl bireyi devlete karşı savunuyorsa aynı şekilde devleti de bireye karşı savunmaktadır. Çünkü Mill, devletin kendisini savunmasını, toplumu oluşturan diğer bireylerin haklarının savunulması olarak anlamakta ve devletin kendisini savunmasının temelini, diğer bireylerin, kendi haklarının savunulmasını talep etme haklarının oluşturduğunu düşünmektedir.⁹⁰ Bu nedenle o, devletin diğer bireylerin haklarının savunulması için devletin bireye müdahalesini meşru görmektedir. Mill, bu müdahalenin meşruiyetini tek temele bağlamaktadır, bu temel de bir bireyin eyleminin toplumu oluşturan diğer bireylerin mutluluğunu engellemesi durumudur. Bu durumda Mill'e göre devlet bireye müdahalede bulunma hakkına sahiptir ve bu müdahaleyi filozofumuz, “yaptırım” olarak tanımlamaktadır.⁹¹

Mill, yaptırımları “içsel” ve “dışsal”⁹² olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Dışsal yaptırımlar ise kendi içinde “ruhsal” ve “fiziksel” yaptırımlar olarak iki şekilde farklılaşmaktadır. Dışarıdan gelen ruhsal yaptırımlar, bireyin toplumda beraber yaşadığı kişileri memnun edememe, onların takdirlerini kaybetme, vb. gibi korkular şeklinde kendilerini gösterirken; fiziksel yaptırımlar

88 Samuel Enoch Stumpf, *Philosophy: History And Problems*, London: McGraw-Hill Book Co., 1977, s. 365

89 Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 125

90 Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 113

91 Dale E. Miller, “Mill's Theory of Sanction”, *The Blackwell Guide to Mill's Utilitarianism*, ed. Henry R. West, U.K.:The Blackwell Pub., 2006, s. 162

92 Mill, *Faydacılık*, s. 44

rımlar ise, devletin acı tehdidiyle uyguladığı, yasal cezalar olarak kendilerini göstermektedirler. İçsel yaptırım ise tek bir şekilde “vicdan azabı” olarak kendisini gösterir. Mill’e göre ahlâk ilkesi ihlal edildiğinde vicdan azabı, kendisini bir acı olarak hissettirmektedir.⁹³

Mill, zikredilen bu yaptırımların bireylerin karakter gelişimlerine göre farklılaştığını iddia etmektedir. Ona göre karakter gelişimini tamamlamış bir birey için en etkili ve son yaptırım vicdan azabıyken, karakter gelişimini henüz tamamlayamamış bireyler için en etkili ve son yaptırım acı tehdidiyle uygulanan yasal cezalardır. ⁹⁴ Çünkü ona göre suçlu birey henüz karakter gelişimini tamamlayamamış bireydir ve bireyin suçlu olmasında kendisinin olduğu kadar içinde yaşadığı toplumun ve şartların da çok büyük etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle yaptırım bu kişiler için haz ve acının kaynağı olarak kullanılır. Mill, bu kişiler için acının hazdan daha güçlü bir duygu olduğunu düşünmekte ve bu bireyler için cezalandırmanın ödüllendirmeden daha etkili olduğunu savunmaktadır.⁹⁵ Mill, suçlu bireylere yaptırım uygulanırken bir kavrama dikkat çekmektedir, o da “adalet” kavramıdır.

Yaptırım kavramının ulaştırdığı adalet anlayışını Mill şu şekilde ele almaktadır.

2.10. Adalet Anlayışı

Mill, *Utilitarianism*’in V. Bölümünü eserinin diğer dört bölümünden ayrı bir bölüm olarak yazmıştır. Mill eleştirmenleri bunun temel nedeni olarak, Mill’in adalet ve fayda arasındaki ilişkinin önemini ve adaletin gücünü hayatının sonlarında anlamasını göstermektedirler.⁹⁶

Mill, adalet kavramını “bireye müstahak olduğu şeyin verilmesi”⁹⁷ olarak tanımlamaktadır. Ona göre diğer bütün anlayışlarında olduğu gibi adalet de önemini, ahlâkın nihai hedefi olan mutluluğa sağladığı katkı noktasında göstermektedir.⁹⁸

Mill, insanlarda ortaya çıkan adalet duygusunun iki düşünceye dayandığını ifade etmektedir. Bunlardan birincisi, kötü eylemde bulunan bir insana hak ettiği şekilde muamele etme arzusu; ikincisi ise, yapılan bu kötülükten acı duyan belli bir ferdin ya da fertlerin bulunduğu bilgisi ya da inancıdır.⁹⁹

⁹³ Mill, *Faydacılık*, s. 44

⁹⁴ Mill, *Faydacılık*, s. 44

⁹⁵ Miller, *Mill’s Theory of Sanction*, s. 162

⁹⁶ Summer, “Mill’s Theory of Rights”, *The Blackwell Guide to Mill’s Utilitarianism*, ed. Henry R. West, U.K.: The Blackwell Pub., 2006, s. 188; Crisp, *Mill on Utilitarianism*, s. 13

⁹⁷ Mill, *Faydacılık*, s. 70

⁹⁸ Mill, *Faydacılık*, s. 93

⁹⁹ Mill, *Faydacılık*, s. 81

Mill'in adalet anlayışının temelini "kanuna uygunluk"¹⁰⁰ inancı oluşturmaktadır. Bu nedenle, o, cezanın cezalandırmak amacıyla verilmesi gerektiğini, bu nedenle suçlu bireye uygulanan cezanın ne hak ettiğinin altında, ne de hak ettiğinin üstünde olmaması gerektiğini savunmaktadır.¹⁰¹ Bu nedenle ona göre, eğer bu ilkeye uyulmazsa "adaletsizlik" dediğimiz durum ortaya çıkmaktadır. Mill, adaletsizlik olarak kabul ettiği durumlar olarak şunları göstermektedir; bir kimsenin özgürlüğünden, mülkiyetinden, kanunların kendisine verdiği şeylerden mahrum edilmesi, ahlâkça hakkı olanın kendisinden alınması, müstehak olduğu şeyin kendisine verilmemesi, yemin ile verilen bir sözün yerine getirilmemesi, hiçbir gerekçe göstermeden bir insanın diğerine tercih edilip, üstün tutulması.¹⁰² Özellikle Mill, sonuncu duruma çok önem vermektedir. Çünkü ona göre tarafsızlık ilkesi adaletin dağıtılmasında en büyük yardımcı etken durumundadır.¹⁰³

3. Sonuç

Küçük yaşlardan itibaren sıkı bir faydacı olarak yetişen Mill, zamanla hem hayatında önemli rol oynayan kişilerin hem de yaşadığı bazı olayların etkisiyle faydacı ahlâk anlayışını yeniden yorumlamıştır.

Mill'in faydacılığı bu yeniden yorumlama girişiminin ilk adımını ahlâki fail için nihai hedef olarak mutluluğun belirlenmesi oluşturmıştır. Mutluluğu, hazzın varlığı, acının yokluğu olarak tanımlayan Mill, ahlâk alanında, mutluluk kavramını, ahlâki failin alternatif eylemler arasında seçim yapmasını sağlayacak nesnel bir ölçüt olarak belirlemektedir. Onun mutluluğa bu yaklaşımı kendisini Benthamcı çizgiden Aristotelesçi bir çizgiye doğru götürmektedir. Mill'in düşüncesindeki bu evrilmenin en önemli noktasını ise hazların niteliğine yaptığı vurgu yatmaktadır. O, Bentham'ın aksine sadece hazların nicelik olarak değil nitelik olarak da birbirlerinden ayrıldığını savunmaktadır. Ayrıca Mill'e göre ahlâki fail mutluluğa ancak nitelik olarak yüksek hazlarla ulaşabilecektir.

Mutluluk anlayışıyla Aristoteles'e yaklaşan Mill, hazlar arasında sadece nicelik değil, nitelik farkının da olduğunu savunmaktadır. Bu minvalde Mill, hazları nitelik bakımından yüksek ve alçak hazlar olarak ikiye ayırmaktadır. Alçak hazlar daha çok fiziksel nitelikleri barındırırken, yüksek hazlar ruhsal nitelikleri barındırmaktadır. Bu açıdan Mill, faydacı ahlâk anlayışında daha çok yüksek hazlar üzerine yoğunlaşır ve mutluluğa ancak yüksek hazlarla ulaşılacağı düşüncesini taşımaktadır.

100 Mill, *Faydacılık*, s. 74

101 Mill, *Faydacılık*, s. 90; Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 90

102 Mill, *Faydacılık*, s. 68-70

103 Taş, *Faydalı Etik*, s. 44

Bu şekilde mutluluğu sisteminin en tepe noktasına yerleştiren Mill, değer, özgürlük, karakter gelişimi, adalet, devlet gibi temel kavramları da mutluluğa yaptığı katkı üzerinden ele almaktadır. Bu minvalde Mill'e göre bir kavramın değeri mutluluğa yaptığı katkı oranındadır.

Mill'in faydacı ahlâk anlayışına geniş perspektiften baktığımızda, onun *Utilitarianism*'in hemen başında bahsettiği ve henüz bu konudaki tartışmaların sonlanmadığını söylediği "summum bonum" tartışmasına, kendisinin de "mutluluk" kavramını summum bonum olarak önererek bu tartışmadaki yerini aldığını görürüz.

Mutluluk kavramının adeta kilit taşı rolü oynadığı faydacılık anlayışında Mill, ortaya koyduğu birçok düşünceyle de yeni tartışmalara neden olmuştur. Bu konuda özellikle Batı dünyasında son ilkiyüz yıldır Mill ve faydacılık üzerine yapılmış tartışmalardan oluşan oldukça büyük bir külliyat oluşmuştur. Hem Mill'in kendi felsefi sisteminin okunup anlaşılması, hem de bu oluşan külliyatın ortaya konulması ciddi bir çabayı gerektirmekle beraber, bu ciddi çabanın gösterilmeme lüksüne sahip olmadığımız gerçeğini de göz önüne almak durumundayız. Zira günümüz dünyasında ortaya çıkan birçok toplumsal meselenin çözüme kavuşturulmasında Mill'in faydacı ahlâk anlayışının bizlere yeni bakış açıları sunacağını düşünüyoruz.

Kaynakça

- Anay, Harun, "Hilmi Ziya Ülken'in Faydacılığa Eleştirileri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2011, sayı: 24
- Audi, Robert, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, London: Cambridge Uni. Press, 1999
- Capaldi, Nicholas, *John Stuart Mill*, çev. İ.H. Yılmaz, İstanbul: T.İ.B. yay., 2011
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yay., 2010
- Copleston, Friedrich, *Yararcılık ve Pragmatizm*, çev. Deniz Caneke, İstanbul: İdea Yay., 2000
- Crisp, Roger, *Mill On Utilitarianism*, New York: Routledge, 1997
- Donner, Wendy, "Mill's Theory Of Value", *The Blackwell Guide to Mill's Utilitarianism*, ed. Henry R. West, U.K.: The Blackwell Pub., 2006
- Graham, Gordon, *Eight Theories of Ethics*, London: Routledge, 2004
- Güntöre, Sibel Öztürk, *John Stuart Mill'in Ahlâk Anlayışı*, İzmir: İlya Yay., 2004
- Güriz, Adnan, *Faydacı Teoriye Göre Ahlâk ve Hukuk*, Ankara: A.Ü.H.F. Yay., 1963
- Habibi, Don, *John Stuart Mill and the Ethic of Human Growth*, Boston: Kluwer Academic Pub., 2001
- Mill, John Stuart, *Autobiography*, London: The Floating Press, 2009
- _____, *Faydacılık*, çev. Nazmi Coşkunlar, İstanbul: Meb. Yay., 1986
- _____, *Özgürlük Üzerine*, çev. Tuncay Türk, İstanbul: Oda Yay., 2008
- Miller, Dale E., "Mill's Theory Of Sanction", *The Blackwell Guide to Mill's Utilitarianism*, ed. Henry R. West, U.K.: The Blackwell Pub., 2006

- Rosen, Frederick, *Classical Utilitarianism from Hume to Mill*, London: Routledge, 1996
- Scarre, Geoffrey, *The Problems of Philosophy Utilitarianism*, London: Routledge, 2003
- Skorupski, John, *Mill*, Routledge Press.
- _____, John, *Why Read Mill Today*, New York: Routledge, 2006
- _____, John, "Liberal Doğalcılığın Kaderi", çev. Selim Dingiloğlu, *Mill*, ed. Cengiz Çağla, , İstanbul: Say Yay., 2007
- Stephen, Leslie, *The English Utilitarians*, London: Duckworth, III, 1900
- Stumpf, Samuel Enoch , *Philosophy: History And Problems*, London: McGraw - Hill Book Co., 1977
- Summer, L.W., "Mill's Theory of Rights", *The Blackwell Guide to Mill's Utilitarianism*, ed. Henry R. West, U.K.: The Blackwell Pub., 2006
- Taş, Beyazıt, *Faydalı Etik*, Ankara: Kanguru Yay., 2009
- Urmson, J.O., "The Interpretation of The Moral Philosophy", *Contemporary Utilitarianism*, ed. Michael D. Bayles, New York: Anchor Books, 1968
- Vergara, Francisco, *Liberalizmin Felsefi Temelleri*, çev. Bülent Arıbaş, İstanbul: İletişim Yay., 2006
- West, Henry R., "Mill's Proof of The Principle of Utility", *The Blackwell Guide to Mill's Utilitarianism*, ed. Henry R. West, U.K.: The Blackwell Pub., 2006